

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Szimbolizáció és szemiotika
 – *A jelteremtő ember*. Interkulturális Kutatások Kft. – Magyar Szemiotikai

Társaság. E-könyv. Budapest, 2019. 209 lap

<https://e-nyelv.hu/termek/szimbolizacio-es-szemiotika-a-jelteremto-ember/>

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor *Szimbolizáció és szemiotika – A jelteremtő ember* című tudományos kismonográfiája az Interkulturális Kutatások Kft. és a Magyar Szemiotikai Társaság kiadásában jelent meg, a Balázs Géza által szerkesztett IKU-monográfiák sorozat legújabb részeként. A kötet újszerű perspektívába helyezi a szimbólum és a metafora fogalmait: a filozófiai, irodalmi és nyelvészeti megközelítéseket a szemiotika történetében megfogalmazott gondolatokkal veti össze. Műfajának lényegi vonása, hogy összehangolja a szerzők szimbolizációról alkotott nézeteit és az erre vonatkozó gazdag szakirodalom bemutatását. A szerzőpáros maga írja, hogy művük a tervezett *Szimbolizáció* című monográfiájuk előtanulmányának tekinthető.

A kötet három, szorosan összekapcsolódó részből épül fel. Az első a *Szimbolizáció a szemiotikában I.* cím mellett a *Néhány fejezet a szimbolizáció – és általában a szemiózis – filozófiai alapvetésének történetéből* alcímet kapta. Ezt a szerzők a szimbolikus gondolkodással kapcsolatos nézeteik tézisszerű összefoglalásával indítják. Ennek köszönhetően az olvasó átfogó képet kap a kötet fő gondolatairól, miszerint az ember „nembeli lény”, aki sajátos megismerő mechanizmus segítségével szerez tudomást az őt körülvevő valóságról; e tevékenység eszközei pedig egyrészt az azonosság törvényére ($A = A$) alapozó fogalmi-logikai gondolkodás, másrészt ennek előzménye és korrekciója, a szimbolikus gondolkodás. A szimbolikus gondolkodás az azonosság törvényét az „ A nem = A ” érvényessé tételével egészíti ki. A továbbiakban ezeknek a fő téziseknek a szimbólumról és a szimbolizációról alkotott filozófiai nézetekkel való összevetését kísérhetjük figyelemmel.

A szerzők a szimbolizációról való gondolkodás legrégebbi forrásaként Platónhoz és Arisztotelészhez nyúlnak vissza. Bár Platónnál is találhatók a szimbolizáció szempontjából releváns filozófiai elméletek, főként Arisztotelész tanításai kulcsfontosságúak a szemiotika és a szimbolizáció előtörténetében, így ebben a fejezetben nagyobb hangsúlyt kap a tanítása. Az általa kidolgozott episztemológiai alapvetés a szimbolizáció jellemvonásainak mintegy viszonyítási pontjaként szolgál. Tulajdonképpen ismeretelméleti kérdésfelvetéseiről, az ember nembeliségének irányába mutató gondolatairól, az általa vallott azonosságtétel korlátainak nevezhető fogalmakról (a lehetőség, az ellentét és a végtelen), valamint a szimbolikus gondolkodás sajátos lehetőségeiről kapunk átfogó képet. Függetlenül attól, hogy Arisztotelész, aki a fogalmi-logikai gondolkodás egyik megalapozója, nem foglalkozik közvetlenül a szimbolikus gondolkodással, ennek megértéséhez fontos szempontokkal járult hozzá.

Arisztotelész után a modern szemiotika történetének szempontjából egy másik nagy hatású gondolkodó, Augustinus filozófiáját mutatja be a kötet. Megállapításai közül többek között jeldefiníciója és a szimbólumokról alkotott nézetei játszottak fontos szerepet a szimbólumokról való gondolkodás fejlődésében. A vallási világgépre alapozott szimbólumalkotás és -használat érdekes és jelentős lehetőségeit kísérhetjük nála figyelemmel. Ezt követően Cusanus misztikájának ismertetése következik, összevetve Platón és Arisztotelész elméleteivel. Cusanus, hangsúlyozva az individuális megismerő és a totalitás kapcsolatát, a szimbolikus gondolkodás megértéséhez lényegi megfigyeléseket tesz, filozófiai gondolatait a modern szemiotikusok is fontosnak ítélik meg.

Ugorva az időben, a szerzők az újkori polgári filozófia jelentős képviselőinek, Locke-nak és Vicónak a megismeréshez kapcsolódó gondolataival folytatják a leírást. Locke azonosság-elve épülő rendszerét az emberi gondolkodás sajátosságai felől közelítik meg, bemutatva

az ideák önkényességének locke-i alaptéziseit és az általa fontosnak vélt tudományok rendszerét, ahol Locke a szemiotikát is kiemeli. Itt a fogalmi-logikai gondolkodással összefüggően a nyelvhasználat kérdésköre is fontos szerepet kap, akárcsak Viconánál, aki viszont a nyelvet már történeti keretbe ágyazva vizsgálja, megkülönböztetve egymástól a hétköznapi és a szimbolikus nyelvhasználatot, amelyek közül az utóbbit értelmezi a lényegi tudás megszerzésének a kulcsaként.

Ezt követően a modern dialektikus gondolkodás és a szimbolizáció kapcsolatáról esik szó: különös tekintettel a „szellem” kategóriájának részletes kifejtésére Hegel dialektikájában és etikai fejtegetéseiben. A fejezet további részében olyan nagy hatású gondolkodók szerepelnek, akik a szemiotika kibontakozásának idején alkottak, így munkásságukra hatást gyakorolhatott az új tudományág. Elsőként Whitehead, akinek sajátos elméletei a hegeli dialektikával mutatnak hasonlóságot: az egyén és a társadalom viszonyát, a szimbolizáció létrejöttének a folyamatait, a szimbólum mint megismerésmód definiálását, ennek esztétikai aspektusát járja körül. Heidegger, akinek egzisztencializmusában a lélekfogalom játszik fontos szerepet, a szimbolikusságot a tünetek felől közelíti meg, így ez a szemiotikában használt „index” fogalomra emlékeztet. Végül a fejezetben helyet kap Gadamer hermeneutikájának központi fogalma: az élmény. A filozófiai előzmények áttekintését követően a szerzők áttérnek arra, hogy a szemiotika hogyan járult hozzá a szimbolizáció megértéséhez.

A második rész (*A modern szemiotika és szimbolizáció*) a szemiotika tudományát részletezi, amely az emberi nem és az egyén közötti közvetítő jelrendszerek interpretálásával foglalkozik. A szerzők itt is a fogalmi-logikai és a szimbolikus gondolkodás, illetve az egyén és a nem viszonyának a vizsgálatára koncentrálnak, nyomon követve a szimbólumfogalmak igencsak változatos, néha zűrzavaros rendszerét. Saussure, a szemiotika egyik atyja, annak ellenére, hogy keveset foglalkozott magával a szimbolizáció témakörével, mégis fontos szerepet játszik ebben a kérdésben a fogalomrendszere, a nyelvjel-használat sajátosságainak a szimbólumokra való alkalmazása révén. A „langue” (nyelv) és „parole” (beszéd) alapkategóriák magyarázatával igazolódik be a jelrendszerek közvetítő funkciója az egyén és nem között, ezeknek a fogalmaknak a viszonya kiindulópontként szolgál a szemiotika számára.

Ezután a szemiotika másik atyja, Peirce fogalomrendszerét, ezen belül főként az általa definiált szimbólumfogalmat mutatják be a szerzők, összevetve a jeltypológiáját ért kritikákkal. Mellette ugyancsak helyet kap Morris jel- és szimbólumdefiníciója: ő ismerte fel a jelhasználat közvetítő funkcióját az egyén és az emberi nem között. A szimbolizáció kutatásában alapműnek számító, Ogden–Richards *The Meaning of Meaning* című munkája kapcsán kerül elő a névadás mint a Létből való kimetszés és visszakapcsolás eszköze. Szó esik még a szimbólumfelfogásuk problematikájáról, valamint a jelhasználat emotív aspektusairól, amelyet a „szép” esztétikai fogalmán keresztül közelítenek meg. A fejezet számos ismert nyelvész elméletének a bemutatására is nagy hangsúlyt fektet, hiszen a nyelvi megformálás eszközei szintén fontos szerepet játszanak a szimbolizációban. Jakobsonnál megjelenik a hangszimbolikája, a szimbolikus jelenségek rendszerszerű összefüggésben történő vizsgálata, kiemelve, hogy az „érintkezés” és a „hasonlóság” összekapcsolásával teremtette meg az azonosság és a különbözőség kettősségét. Lotman főként a kommunikáció vonatkozásában taglalja a szimbólumokat, így közvetetten járul hozzá a szimbolizációhoz, mégis a téma szempontjából érdekes betekintést kapunk a modelláló rendszerekről (ezen belül a nyelvről) alkotott tézisein keresztül a modell, a játék és a művészet kategóriáiba.

A szimbólumok társadalmi funkciója Barthes elmélete kapcsán vetődik fel, aki a társadalmi jelenségek jelrendszereit „nyelvként” értelmezte és jellemezte. A szerzők elemzik Greimas elméleteit is, aki a szimbólumot rendszerként szemléli, valamint a nyelvet a gondolkodásnak alárendelt világmegismerési eszközként értelmezi. Ricoeur hermeneutikájából az interpretációelméletet, valamint a szimbólum és a metafora viszonyának feltárását idézik.

Todorov jelentőségét a szerzők a jel és a szimbólum fogalmának a szétválasztásában, a jelentés és a szimbolizáció megkülönböztetésében látják. Todorov végigkövetve a szimbólumról és a szimbolizációról való gondolkodás fontos kiindulópontnak jelöli meg az antik retorikát, továbbá a romantikusok és a neoklasszicisták szimbólumfelfogása közötti különbségeket. A tőle származó idézetek kapcsán Goethe és Schelling allegória- és szimbólumfelfogása is megjelenik. A huszadik század második felében a szimbolizációról való gondolkodáshoz hozzájáruló Eco és Elias néhány gondolatáról is olvashatunk. A fejezet végén szereplő (*További szemiotikusok a szimbolizációról...* alfejezetben a szerzőpáros a magyar szemiotika fontos képviselőinek gondolatait foglalja össze, két átfogó munkára és három szöveggyűjteményre hivatkozva. Gráfik Imre, Horányi Özséb, Szépe György, Terestyéni Tamás és Voigt Vilmos gondolatait mutatják be részletesen a szimbólumokról és a szimbolizációról. Ebben a részben újra előtérbe kerül Saussure, Peirce és Morris jelemélete, illetve Frege és Grice felvetései is.

A harmadik, *A metaforológia tanulságai* című rész, bár terjedelmében jóval kisebb, mint az első két fejezet, tartalmilag rendkívül fontos, hiszen a fentebb említett szerzők többségénél felmerül, hogy a metafora fogalmának kulcsszerepe van a szimbolizációban. A metaforológia, amely Lakoff és Johnson munkásságával bontakozott ki, a szimbolizáció vizsgálatához jelentős szempontokat ad. Hangsúlyozva a szimbólumok metaforikus jellegét, a szerzők a metaforológia területén született téziseket tekintik át, ezen belül a metaforák és a szimbolizáció működésmódját. A metaforák kultúrára és az egyén világméreteire gyakorolt hatását Weber és Goatly megállapításaival támasztják alá. A gondolkodásunkat befolyásoló metaforák gyakran mutatkoznak meg a testhez, a térhez, az irányokhoz való viszonyainkban, és ez a nyelvhasználatban is érzékelhető. Lakoff és Johnson felvetéseit idézve, a szerzők számos konkrét példával mutatják be a metaforák működését. A Lakoff–Johnson-elméleten túl a metafora további megközelítései is helyet kapnak a kötetben: elsőként Max Black interperszonális nézőpontú metaforavizsgálata; majd a metaforikus jelentés és a valóságábrázolás kérdéskörét övező vitákat Rumelhart bemutatásán keresztül ismerhetjük meg, végül Blumenberg kapcsán a metafora jelentősége és a fogalmi-logikai gondolkodás közötti összefüggések is megjelennek.

Összegzésként elmondható, hogy a kötet a szerzők szimbolizációval kapcsolatos gondolatainak, filozófiai koncepcióknak, illetve a huszadik századi szemiotikai felvetéseknek a tudományosan megalapozott szintézise. A szöveg stílusa élvezhető, számos idézet gazdagítja, amelyeket a szerzők alapos magyarázata, pontosítása kísér. A szimbólumfogalom sokszínűségének vagy éppen túlterheltségének ellensúlyozását a gazdag fogalomismertetés és a részletes lábjegyzetek segítik. A három részből felépülő kismonográfia tematikájából, illetve az idézett szerzők műveinek interdiszciplináris jellegéből adódóan a filozófia vagy a szemiotika területén jól alkalmazható, a metafora- és a szimbólumfogalom újszerű, pontos megközelítése révén hiánypótló, valamint a felsőoktatásban is használható szakirodalom.

Kolumbán Adrienn

egyetemi hallgató

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad

Szegedi Tudományegyetem, Szeged

<https://orcid.org/0000-0003-1788-5469>